

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДОЗНАВСТВА В ПОЗНАВЧАЛЬНОМУ ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті висвітлено питання важливості використання засобів народознавства в позанавчальному виховному процесі.

Хвиля національно-культурного відродження й створення незалежної держави України зумовили підвищений інтерес до українського народознавства. Тому останнім часом в усіх системах освіти посилилася національна орієнтація. По-перше, це є захистом проти інтервенції "масової культури". По-друге, в сучасних умовах зростаючої ринкової конкуренції все більше заявляє про себе необхідність інтеграції людей у даному суспільстві, досягненні консенсусу у ньому, а значить – підвищення рівня його стійкості як динамічної системи в умовах різних та глобальних змін в усіх сферах людського життя. То ж національна свідомість якраз і виступає як засіб такої інтеграції. По-третє, забезпечуючи специфічний спосіб завдання системи цінностей, національне дедалі більшою мірою виступає формою розвитку культури, яка, власне, в усі часи була над економічною реальністю.

Вплив світової культури на становлення ціннісних орієнтирів молоді у нашій виховній системі донедавна був послаблений зневагою до національних культур. На тлі загального приниження внеску кожного окремого народу в скарбницю загальнолюдських цінностей, ігнорування національного колориту культури нівелювалися й ідеали людства.

Але з метою утвердження у свідомості підростаючого покоління національної ідеї формування потреби в шануванні та примноженні засоби народознавства набувають певної ваги.

Останнім часом ця проблема набула актуальності й привертає до себе увагу дослідників.

Питаннями впровадження засобів народознавства у виховний процес займалися такі науковці, як С. Гончаренко, О. Вишневський, В. Кузь, І. Лебідь, О. Масляницька, Ю. Мальований, А. Погрібний, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Є. Сявавко та інші.

Обґрунтували використання українських традицій у різних напрямках виховання (екологічному, громадянському, естетичному, моральному, трудовому) Т. Дем'янюк, О. Гевко, П. Ігнатенко, Н. Косарева, Т. Кочнева, Л. Крамаренко, В. Струманський, Ю. Субачов, В. Федоров, Л. Шинкаренко та ін.

Серед авторів розробок уроків, факультативних занять, сценаріїв позакласних заходів на основі народної педагогіки Т. Бурська, В. Каюков, Г. Панченко, Є. Сарапулова, Н. Сесь, С. Стефанюк, А. Цьось та ін.

Разом з тим виховний потенціал українського народознавства далеко не вичерпаний. Адже йде пошук навчальних, виховних технологій, які б сприяли не лише зацікавленню культурною спадщиною, історією та традиціями українського народу, й трансформували ці знання у внутрішній світ учня, тобто стали надбанням особистісної культури, освіченості, духовності, мотивували життєві потреби та діяльність особистості.

Тому метою нашого дослідження є розкриття сутності використання засобів народознавства в позанавчальному виховному процесі.

Кожен народ має специфічні, тільки йому притаманні, риси. А, отже, для виховання таких самих рис у підростаючого покоління цього народу необхідні й особливі, специфічні, методи. Видатні вчені світу здавна визнають, що виховання має яскраво виражений національний характер. Людини взагалі (абстрактної, без національної приналежності) немає. Без життєздатних, духовно творчих національних факторів (рідної мови, моральних нормативів, традицій, звичаїв тощо) загальнолюдський фактор не може повноцінно існувати ні в культурі взагалі, ні у вихованні зокрема.

К. Ушинський писав: "Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя мета і свої особливості для досягнення цієї мети. Ставши одним із елементів державного і народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожен народ має свою окрему характеристичну систему виховання" [1: 46].

К. Ушинський палко відстоював природне право кожного народу мати національну школу та національну систему виховання.

Відомий український педагог Софія Русова стверджувала: "Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти. Коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховає в дітях пошану до інших народів..." [2: 44].

Іван Огієнко закликав: "Бережімо все своє рідне, бережи, щоб не винародовитися, щоб не забути народу, з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичаї, свою мову, і тим збережете національну істоту свою" [3: 125].

У Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти зазначено, що становлення української державності, інтеграція у європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою та побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури [4].

Аналіз численних педагогічних досліджень показує, що різноманітні компоненти народознавства (музика, традиції, звичаї, усна народна творчість, ігри тощо) залучають школярів, молодь до гуманних відносин з

людьми, сприяють пробудженню в молодих людей почуття національної гідності й національної гордості, формують національні цінності, що виражають духовно-моральні принципи народу, його гуманістичні ідеали.

Пізнавальні та емоційні компоненти, що характеризують ставлення людини до народознавства, вимагають не лише їх вивчення, а й створення спеціальних умов для їх ефективного впливу. На жаль, серед опитаних нами школярів-підлітків, а саме учнів 6-8 класів м. Житомира, майже 37% не володіють поняттям "національна культура" та її компонентами, що до нього входять; 39% – виділяють у ньому лише 3-5 компонентів (пісні, танці, костюми тощо) і лише 14% вірно тлумачать ці поняття. Отже, при організації навчально-виховної роботи на це слід звертати особливу увагу.

Серед шляхів реформування змісту загальноосвітньої підготовки школярів у народознавчому напрямі є: прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української та світової культури; відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно- та народознавства, етнічної історії та етногенезу українців, інших народів України; використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних ремесел та ін. [5].

Народознавчі традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле та майбутнє народу, старші й молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Традиції та звичаї – це своєрідні віковічні духовні устої розвитку народу, нації, які втілюють у собі кращі досягнення в ідейному, моральному, трудовому та естетичному житті. Практично прилучаючись до народознавства, молодь вбирає в себе його філософський, ідейно-моральний, психологічний і естетичний зміст, поступово стаючи невід'ємною частиною рідного народу, нації.

Використання засобів народознавства в позанавчальному виховному процесі можна класифікувати за різними параметрами та ознаками:

- за метою – поглибити знання учнів з історії української державності й громадянства, культури народу, його традицій, розвинути творчі здібності й таланти учнів, виробити вміння і навички збирати й записувати зразки народної творчості, навчити технології виготовлення художніх виробів, виявити рівень сформованості патріотичних і громадянських якостей тощо;
- за формою – навчальні, ігрові, художні, клубні, гуртові, індивідуальні;
- за методом – роз'яснювально-ілюстративні (бесіди, розповіді, повідомлення, диспути, зустрічі, тематичні конференції та ін.), дослідницько-пошукові (експедиції, екскурсії, вивчення історичних джерел, опрацювання зібраних матеріалів тощо);
- за місцем проведення – школа, громадські місця, на природі, в домашніх умовах і т.д.

Водночас засоби народознавства можна умовно поділити на суспільно-корисні (охорона пам'яток історії та культури, екологічні рухи, експедиції, патріотичні акції дитячих, юнацьких та молодіжних організацій, шкільні козацькі республіки тощо); трудові (свята першої борозни, обжинок, прильоту птахів, толоки, археологічні розкопки, освоєння традиційних ремесел і народних промислів, шкільні кооперативи тощо); пізнавально-розвивальні (вікторини, турніри, диспути, літературні студії, клуби народної творчості, народні університети мистецтв, музейно-етнографічна робота, екскурсії та ін.); військово-спортивні (спартакіади з народних видів спорту, змагання з козацьких єдиноборств, козацькі забави, естафети національних ігор тощо).

Народознавчу виховну роботу в позанавчальний час можна проводити за такими напрямками, як світоглядно-філософським, суспільно-гуманістичним, культурологічним, етнографічно-краєзнавчим [3].

Світоглядно-філософський напрям передбачає створення умов для формування в молоді ієрархії духовних цінностей, ідеалів, переконань для того, щоб вони відчували себе частиною сучасного світу, українства. Виховна робота може бути організованою у формі годин громадянськості, бесід, дискусій, диспутів, соціальних рингів тощо.

Мета виховної роботи суспільно-гуманістичного напрямку – пробудження в молоді інтересу до суспільного життя, розвиток ініціативи, самостійності, творчості, потреби бути активним учасником громадських акцій. Реалізація його передбачає організацію різноманітних заходів, що за класифікацією форм виховної роботи визначається як акції, колективні творчі справи.

Культурологічний напрям передбачає проведення культурно-освітньої роботи, пропаганду кращих зразків національної культури, забезпечення умов для розвитку творчих здібностей молоді, художньо-творчої та художньо-освітньої діяльності.

Орієнтовні форми роботи у цьому напрямі: створення творчих колективів, фольклорних ансамблів, мистецьких гуртків (сопілкарів, бандуристів, танцювального, вокального, театрального тощо), робота Малої академії мистецтв; організація клубів шанувальників мистецтв; підготовка театралізованих концертів, інсценівок, свят, виставок малюнків, фото, виробів декоративно-прикладного спрямування, фестивалів, тематичних вечорів, літературно-музичних композицій, радіопередач, бібліотечних годин, пісенних конкурсів, розважальних шоу-програм у фолькстилі, ігрових програм.

Етнографічно-краєзнавчий напрям посідає провідне місце в народознавчій діяльності, формуючи підвищений інтерес до рідного краю, традицій, обрядів, звичаїв, виховуючи свідомих патріотів, які шанобливо ставляться до духовних і матеріальних надбань свого народу. Найбільш поширеними формами роботи при цьому є: проведення екскурсій до краєзнавчого музею; обладнання етнографічних куточків, експозицій, кімнат народного побуту в навчальних закладах; створення творчих майстерень з метою відродження традиційних для регіону художніх промислів та ремесел; організація самодіяльності дитячих об'єднань клубного типу;

підготовка тематичних днів, театралізованих свят, обрядів, ритуалів, вікторин, турнірів, конкурсів, ігор-змагань; відзначення народних свят, практиками вивчення народних ігор, пісень, танців тощо.

Організуюючи постійну та спільну участь молоді в реалізації народних традицій, звичаїв, обрядів, необхідно брати до уваги методи роботи, способи виконання певної обрядовості та інших дій, які поширені в певному регіоні України.

Зміст педагогіки народознавства має реалізовуватися будь-якими методами та прийомами, які адекватні йому, відповідають конкретним умовам (матеріальній базі, віковим та психологічним особливостям, рівню знань учнів та ін.) школи, класу, які подобаються вихованцям і гармонійно вписуються у вітчизняні педагогічні, культурно-історичні традиції.

Вивчення народознавства повинно проводитися за відповідною системою, народознавчим змістом повинна бути прийнята і навчальна, і виховна робота. Зрозуміло, що найбільші можливості для цього відкриваються з вивченням рідної мови, літератури, історії України, її географії та природи, з проведенням спеціальних виховних годин народознавства, занять з народної музики, хореографії, образотворчого мистецтва, краєзнавства.

Цікавою є думка вчених про доцільність перегляду критеріїв оцінки ефективності навчально-виховної діяльності педагогічного колективу школи. До системи визначальних пропонується долучити такі показники, як використання учнями народних приказок і прислів'їв, вивчення свого родоводу, обізнаність дітей з правилами та атрибутами народно-побутових ритуалів, народно-релігійними та календарними святами тощо [5].

У реалізації ідей народності та духовності, формування національної самосвідомості сприяє поширення в національній школі виховних бесід, рольових ігор з використанням українознавчих матеріалів, усних журналів, інсценізацій, конкурсів та вікторин, фольклорно-етнографічних вечорів і свят. В особистісному сприйнятті учнівською молоддю їх внутрішнього змісту найбільш питому вагу мають ті, що актуалізують національний дух, утверджують національно-етнічну самовартість соціального індивіда, забезпечують усвідомлення теоретико-методологічної і морально-етичної суті національної ідеї. Треба докласти всіх зусиль, аби добірні зерна народознавства проросли духовністю в серцях юної генерації.

Потрібно, щоб народознавство охопило всі виховні ланки – сім'ю, дитсадок, школу, позашкільні заклади, підготовку молоді до сімейного життя, педагогічний всеобуч батьків, професійну освіту вчительських кадрів та підвищення їх кваліфікації [6].

Беручи до уваги думку М.Г. Стельмаховича, зауважимо, що не потрібно недооцінювати роль рівня підготовки педагога до процесу впровадження народних традицій у виховний процес, його вміння та бажання займатися подібною діяльністю. Потрібно готувати педагогів, які б мали високий рівень національної самосвідомості, професіоналізму, творчої активності, готувати гідну зміну, майбутню інтелігенцію, яка братиме активну участь у культурному та політичному житті своєї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори. У 2 т. – К., 1983. – С. 43-104.
2. Русова С. Українська національна школа // Україна. – 1991. – № 5. – С. 44.
3. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу. – Вінніпег – Канада – Волинь, 1965. – 249 с.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К., 1997. – 224 с.
5. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / За ред. Ю.І. Римаренка, І.Ф. Кураса. – К., 1993. – 188 с.
6. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 227 с.

Матеріал надійшов до редакції 21.10. 2005 р.

Березюк Е.С. Организационно-педагогические основы использования способов народоведения во внеклассном воспитательном процессе.

В статье освещен вопрос важности использования народоведения во внеклассном воспитательном процессе.

Berezyuk O.S. Organizational Pedagogical Bases of the Application of Ethnological Methods in Extra-curricular Upbringing Process.

The importance of the application of ethnological methods in extra-curricular upbringing process is explained in the article.